

Μοντεσσοριανή εκπαίδευση και αειφορία: η Πράσινη Κουλτούρα στην παιδική εμπειρία της ροής

Μαρία Αργυρίου

Εργαστηριακό Διδακτικό Προσωπικό (Ε.ΔΙ.Π.)

Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος

m.argyriou@aegean.gr

Ασπασία Πετρογιάννη

Νηπιαγωγός, Π.Μ.Σ. «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση»

Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος

pe.aspasia@gmail.com

Περίληψη

Η παρούσα εργασία διερευνά τη συμβατότητα και τη συνέργεια μεταξύ της Πράσινης Κουλτούρας και της Μοντεσσοριανής παιδαγωγικής στο πλαίσιο της προσχολικής αγωγής, αναδεικνύοντας τη δυνατότητα διαμόρφωσης βιώσιμων μαθησιακών περιβαλλόντων που ενισχύουν την αυτοκαθοδήγηση, την ενσυναίσθηση, την αυτονομία και τη συνειδητή σχέση των παιδιών με το φυσικό περιβάλλον. Η Πράσινη Κουλτούρα, ως αξιακό και πολιτισμικό υπόβαθρο της Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη, σε συνδυασμό με τις παιδοκεντρικές και βιωματικές αρχές της Μοντεσσοριανής φιλοσοφίας, συγκροτεί ένα ολιστικό παιδαγωγικό πλαίσιο που απαντά στις ανάγκες της σύγχρονης προσχολικής εκπαίδευσης. Κεντρικός άξονας της μελέτης αποτελεί η θεωρία της «ροής» του Mihaly Csikszentmihalyi, η οποία αξιοποιείται ως μεθοδολογικό εργαλείο για την ποιοτική αξιολόγηση της παιδικής ευημερίας και εμπλοκής κατά τη συμμετοχή σε περιβαλλοντικά προσανατολισμένες δραστηριότητες. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε ιδιωτικό νηπιαγωγείο της Ρόδου και περιελάμβανε τη συμμετοχή 21 παιδιών σε οργανωμένες δραστηριότητες εντός και εκτός σχολικού χώρου, με τη χρήση φυσικών και ανακυκλώσιμων υλικών. Η μεθοδολογία βασίστηκε στην ποιοτική παρατήρηση, την αυθεντική αξιολόγηση και την ανάλυση portfolio, με στόχο την καταγραφή των στιγμών ροής μέσω συναισθηματικών και δημιουργικών εκδηλώσεων των παιδιών. Τα δεδομένα ανέδειξαν υψηλό βαθμό εσωτερικής κινητοποίησης, αισθητηριακής εμπλοκής και προσωπικής ικανοποίησης, υπογραμμίζοντας τη σημασία του περιβάλλοντος και της ανοιχτής παιδαγωγικής καθοδήγησης στην επίτευξη της ροής. Τα ευρήματα τεκμηριώνουν τη συμπληρωματικότητα των δύο προσεγγίσεων και τη δυναμική τους να λειτουργήσουν ως μετασχηματιστικό εργαλείο για την ενίσχυση της ποιότητας, της ευημερίας και της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης στην προσχολική εκπαίδευση.

Λέξεις-κλειδιά: Πράσινη Κουλτούρα, Μοντεσσοριανό Σύστημα, Ροή, Προσχολική Αγωγή, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση.

1. Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία επιδιώκει να διερευνήσει τη δυνατότητα συνύπαρξης και συνέργειας ανάμεσα στην Πράσινη Κουλτούρα και το μοντεσσοριανό σύστημα εκπαίδευσης στο πλαίσιο της προσχολικής αγωγής. Στόχος είναι να αναδειχθούν παιδαγωγικές προσεγγίσεις που ευνοούν τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη μαθησιακών περιβαλλόντων τα οποία ενισχύουν την αυτοκαθοδήγηση, τον σεβασμό, την ενσυναίσθηση και την περιβαλλοντική συνείδηση των παιδιών. Η καλλιέργεια αυτών των αξιών αποσκοπεί στην ενδυνάμωση της σχέσης των παιδιών με τον φυσικό κόσμο, προωθώντας τη βιωσιμότητα και τη διατήρηση των φυσικών πόρων για τις επόμενες γενιές (Carson, 2002; Papavasileiou, 2023).

Η αειφορία, ως ρυθμιστικό πλαίσιο των σχέσεων μεταξύ φύσης και κοινωνίας, συνιστά θεμελιώδη άξονα επαναπροσδιορισμού της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφόρο Ανάπτυξη (E.A.A.) αποτελεί σύγχρονη παιδαγωγική πρόταση που προτείνει τον μετασχηματισμό των μεθόδων διδασκαλίας και μάθησης, δίνοντας έμφαση στις σχέσεις εκπαιδευτικών, παιδιών και περιβάλλοντος (Tigas & Flogaiti, 2019). Ο Καλαβάσης (2016) υποστηρίζει ότι απαιτείται ανασχεδιασμός του εκπαιδευτικού πλαισίου, ώστε να ευνοούνται αλληλεπιδράσεις με παιδοκεντρικά και βιωματικά χαρακτηριστικά. Αντίστοιχα, ο Παπαβασιλείου (2023) τονίζει ότι το κατάλληλο συστημικό υπόβαθρο για την ενσωμάτωση της αειφορίας είναι αυτό που εδράζεται σε παιδοκεντρική θεώρηση και έμφαση στην εμπειρική μάθηση.

Η Πράσινη Κουλτούρα συνιστά πυρήνα της αειφορικής προσέγγισης στην εκπαίδευση, καθώς συγκροτείται τόσο από τα εμφανή όσο και από τα υποδόρια στοιχεία του πολιτισμικού πλαισίου, τα οποία επηρεάζουν τις αξίες, τις στάσεις και τις συμπεριφορές (Harris & Crane, 2002; Argyriou, 2016). Στο πλαίσιο αυτό, η ενσωμάτωση της θεωρίας της «ροής» του Mihaly Csikszentmihalyi προσφέρει ένα γόνιμο μεθοδολογικό εργαλείο για την κατανόηση της παιδικής ευημερίας κατά τη συμμετοχή σε δημιουργικές και περιβαλλοντικά εστιασμένες δραστηριότητες. Η έννοια της «ροής» περιγράφει μια κατάσταση πλήρους απορρόφησης και ψυχικής ευφορίας που βιώνεται όταν η δράση εναρμονίζεται με τις ικανότητες και τα ενδιαφέροντα του ατόμου, δημιουργώντας ένα συνεχές αίσθημα εμπλοκής και ικανοποίησης (Csikszentmihalyi, 1990).

Η εφαρμογή αυτής της θεωρίας στο πλαίσιο της προσχολικής αγωγής, σε συνδυασμό με τις αρχές της Μοντεσοριανής παιδαγωγικής και της Πράσινης Κουλτούρας, αποσκοπεί όχι μόνο στην ανάπτυξη γνωστικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων, αλλά και στην καλλιέργεια μιας βιωματικής και ουσιαστικής σχέσης των παιδιών με το περιβάλλον — συμβάλλοντας στην επίτευξη του «πικ της ευτυχίας» μέσω ερευνών δράσης και συνθηκών ροής (Blair, 2009; Hanscom, 2016).

2. Εννοιολογικοί προσδιορισμοί και εκπαιδευτικές αρχές της Πράσινης Κουλτούρας στην προσχολική εκπαίδευση

Ο όρος Πράσινη Κουλτούρα χρησιμοποιείται εναλλακτικά με τις έννοιες της οικολογικής ή περιβαλλοντικής κουλτούρας και αφορά ένα ευρύτερο αξιακό, πολιτισμικό και συμπεριφορικό σύστημα που διαμορφώνει οικολογικές στάσεις και πρακτικές. Κατά την Plumwood (2003), η Πράσινη Κουλτούρα συνδέεται με την έννοια της περιβαλλοντικής επαγρύπνησης, η οποία διασφαλίζει την ποιότητα ζωής για τις μελλοντικές γενιές μέσω της υπεύθυνης σχέσης με τη φύση. Στη σύγχρονη εκπαιδευτική πολιτική, η έννοια αυτή υπερβαίνει τα όρια της παραδοσιακής περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, καθώς προτείνεται ως θεμέλιο για τον ανασχεδιασμό των μαθησιακών πλαισίων με γνώμονα τη βιωσιμότητα (Sabrekou, 2020).

Σύμφωνα με τους Harris & Crane (2002), η Πράσινη Κουλτούρα συνιστά έναν τρόπο ζωής και μια κοινωνική στάση που εστιάζει στην προστασία του περιβάλλοντος, την ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων και τον μετριασμό των αρνητικών επιπτώσεων της ανθρώπινης δραστηριότητας. Λειτουργεί ως οργανισμός με αειφόρο προσανατολισμό, διατηρώντας την ισορροπία ανθρώπου και περιβάλλοντος. Ο Παπαβασιλείου (2011) προσθέτει ότι πρόκειται για ένα καθημερινό πλέγμα οικολογικά υπεύθυνων πρακτικών που ενισχύουν τη συνεργατικότητα και τη δημιουργικότητα, εξασφαλίζοντας τη μακροπρόθεσμη διατήρηση φυσικών και ανθρώπινων πόρων.

Στο πεδίο της προσχολικής εκπαίδευσης, οι αρχές της Πράσινης Κουλτούρας αποκτούν ιδιαίτερη σημασία. Ο σεβασμός προς τη φύση, η βιώσιμη διαχείριση των πόρων και η ενεργή συμμετοχή σε δράσεις περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης αποτελούν θεμέλιους λίθους αυτής της προσέγγισης (Costanza, 1998; Carson, 2002; Tilbury, 2011). Η χρήση φυσικών υλικών, η διατήρηση και ο σεβασμός του σχολικού περιβάλλοντος, αλλά και η ενεργητική εμπλοκή των παιδιών σε περιβαλλοντικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης (Kollmuss & Agyeman, 2002; Klein, 2014).

Στην προσχολική ηλικία, η Πράσινη Κουλτούρα συνδέεται άρρηκτα με τη συναισθηματική, κοινωνική και γνωστική ανάπτυξη των παιδιών. Ενισχύει την αυτονομία, την ενσυναίσθηση και τη δημιουργική έκφραση, ενώ συμβάλλει στη διαμόρφωση οικολογικής ταυτότητας (Αναγνωστοπούλου, Καλογήρου, & Πάτσιου, 2001; Ξανθάκου et al., 2011). Οι βιωματικές δραστηριότητες σε φυσικά περιβάλλοντα, η προώθηση της αυτόνομης εξερεύνησης και η εμπλοκή των αισθήσεων αποτελούν ουσιώδη εργαλεία αυτής της εκπαίδευσης (Παπαβασιλείου, 2011; Ξανθάκου, 2012). Παράλληλα, τα Εργαστήρια Δεξιοτήτων του ΙΕΠ (Π.Σ.Π.Ε., 2023) ενσωματώνουν δράσεις που προάγουν πράσινες πρακτικές σε ένα σύγχρονο, πολυπολιτισμικό και κοινωνικά ευαισθητοποιημένο νηπιαγωγείο (Π.Σ.Ν., 2023).

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις αισθητηριακές δραστηριότητες ως μέσο καλλιέργειας περιβαλλοντικής συνείδησης μέσω της βιωματικής επαφής με τη φύση. Το Μοντεσσοριανό σύστημα, η παιδαγωγική Waldorf και η προσέγγιση Reggio Emilia ενσωματώνουν αυτές τις αρχές με παιδοκεντρικό και βιωματικό χαρακτήρα (Παπαναστασίου, 2019; Αργυρίου, 2023). Η αισθητηριακή ολοκλήρωση, δηλαδή η επεξεργασία ερεθισμάτων από το περιβάλλον, ενισχύει την κατανόηση των φυσικών φαινομένων και τη συναισθηματική εμπλοκή του παιδιού (Roseann, Rachel, & Arbesm, 2018). Η χρήση φυσικών σχημάτων, χρωμάτων και στοιχείων όπως φως, σκιά, δέντρα και ρίζες, λειτουργεί ως βάση για δραστηριότητες που συνδέουν την επιστημονική παρατήρηση με την καλλιτεχνική δημιουργία.

Τέλος, προγράμματα αναγνώρισης και πιστοποίησης περιβαλλοντικών δράσεων από ελληνικές οργανώσεις ενισχύουν τη σύνδεση του σχολείου με την ευρύτερη κοινότητα, επιβραβεύοντας την πρωτοβουλία και καλλιεργώντας μια κουλτούρα ενεργού συμμετοχής (Τρικαλίτη, 2016).

3. Αξιακό σύστημα της Μοντεσσοριανής μεθόδου και η σύνδεσή του με την Πράσινη Κουλτούρα στην εκπαίδευση

Το αξιακό υπόβαθρο της μεθόδου Μοντεσσόρι παρουσιάζει ουσιαστικές συμπτώσεις με τις αρχές της Πράσινης Κουλτούρας, ιδίως στο πλαίσιο της προσχολικής αγωγής. Βασίζεται στον σεβασμό προς το παιδί ως αυτόνομο και ικανό υποκείμενο, την ατομική ελευθερία στην επιλογή δραστηριοτήτων, τη συνεργασία, και τη δημιουργία ενός κατάλληλα προετοιμασμένου περιβάλλοντος που υποστηρίζει την ανεξαρτησία και την ενεργό συμμετοχή (Montessori, 1980).

Κεντρική θέση στη μοντεσσοριανή προσέγγιση κατέχει το παιδοκεντρικό μαθησιακό περιβάλλον, το οποίο διαμορφώνεται σκόπιμα ώστε να προάγει την αυτοκαθοδηγούμενη μάθηση και την ενίσχυση της προσωπικής υπευθυνότητας. Η αρχή της τάξης, δηλαδή η εσωτερική δομή και η οργάνωση του χώρου, ανταποκρίνεται στην έμφυτη ανάγκη των παιδιών για σταθερότητα, νόημα και λογική, υποστηρίζοντας παράλληλα τις γνωστικές τους διεργασίες.

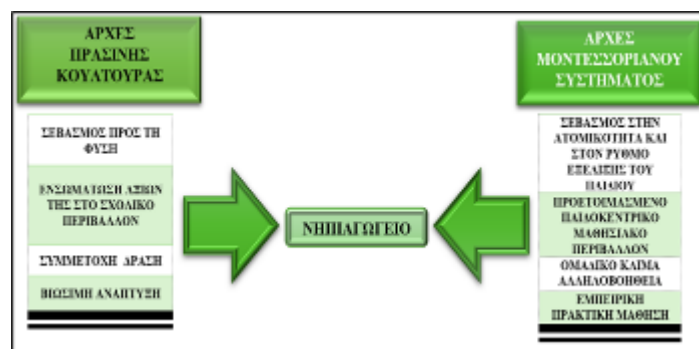

Το περιβάλλον μάθησης οργανώνεται με τέτοιο τρόπο ώστε τα υλικά να είναι προσιτά, αισθητικά ελκυστικά και αναπτυξιακά κατάλληλα. Οι αίθουσες και οι αυλές λειτουργούν ως επεκτάσεις της μαθησιακής διαδικασίας, ενσωματώνοντας δραστηριότητες που βασίζονται στην αισθητηριακή εμπειρία, στη βιωματική μάθηση και στην αυθόρμητη εξερεύνηση. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί ο σχολικός κήπος ως πεδίο «Πρακτικής Ζωής», όπου τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να αλληλεπιδρούν με φυσικά υλικά και οικολογικά συστήματα (Hanscom, 2016). Η ενσωμάτωση προγραμμάτων σχολικής κηπουρικής αναγνωρίζεται από τη βιβλιογραφία ως στρατηγική που ενισχύει την περιβαλλοντική αγωγή και την ανάπτυξη οικολογικής συνείδησης (Blair, 2009).

Η θεματική της ανακύκλωσης προσφέρει μια χαρακτηριστική εφαρμογή αυτής της φιλοσοφίας, καθώς υλοποιείται τόσο στον εσωτερικό χώρο της τάξης όσο και στον σχολικό κήπο, επιτρέποντας την κατανόηση εννοιών όπως η κυκλική οικονομία, η διαχείριση πόρων και η παρατήρηση φυσικών διαδικασιών. Παράλληλα, το ομαδικό πνεύμα, η συνεργατική μάθηση και η αλληλοβοήθεια ενισχύουν την κοινωνική συνοχή και την ενσυναίσθηση μέσα σε ένα περιβάλλον χωρίς αυστηρούς χρονικούς και δομικούς περιορισμούς.

Η μάθηση στη Μοντεσσοριανή προσέγγιση είναι ενεργητική και πρακτική: τα παιδιά είναι οι κύριοι φορείς της μάθησής τους, διαμορφώνοντας το προσωπικό τους μαθησιακό ταξίδι μέσα από χειραπτικές, δημιουργικές και διαθεματικές δραστηριότητες. Αυτή η αντίληψη της αυτοκατευθυνόμενης, βιωματικής γνώσης συνδέεται ουσιαστικά με τις αρχές της Πράσινης Κουλτούρας, η οποία δίνει έμφαση στη βιωσιμότητα, την αλληλεπίδραση με το περιβάλλον και τη διαμόρφωση περιβαλλοντικά υπεύθυνων πολιτών από μικρή ηλικία (Tilbury, 2011).

Συνεπώς, η σύγκλιση των δύο αυτών παιδαγωγικών παραδειγμάτων δεν είναι μόνο θεωρητική αλλά και πρακτικά εφαρμόσιμη. Σύμφωνα με το Σχήμα 1, η σύνδεση της Πράσινης Κουλτούρας με τη Μοντεσσοριανή εκπαίδευση προσφέρει ένα ολιστικό μοντέλο διδασκαλίας και μάθησης που ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της εποχής για ποιοτική, βιώσιμη και αξιακά προσανατολισμένη προσχολική εκπαίδευση.

Σχήμα 1. Σύνδεση της Πράσινης Κουλτούρας με τη μοντεσσοριανή εκπαίδευση (Πετρογιάννη & Αργυρίου, 2023)

4. Πράσινη Κουλτούρα και Μοντεσσοριανή εκπαίδευση σε σχέση με την παραδοσιακή εκπαίδευση στο Νηπιαγωγείο

Η Πράσινη Κουλτούρα και η φιλοσοφία της Μαρίας Μοντεσσόρι παρουσιάζουν συγκλίσεις με βασικές αρχές της παραδοσιακής εκπαίδευσης στο νηπιαγωγείο, όπως ο σεβασμός προς το περιβάλλον, η έμφαση στην εμπειρική μάθηση και η ενίσχυση της αυτορρύθμισης του παιδιού. Ωστόσο, υπάρχουν κρίσιμες διαφορές που αφορούν τη δομή, τον ρόλο του/της

παιδαγωγού, την οργάνωση του χώρου και το χρονικό πλαίσιο της μάθησης, όπως καταγράφονται στον Πίνακα 1 (Πετρογιάννη, 2024).

Η πρώτη ουσιαστική διαφοροποίηση αφορά τον ρόλο του/της νηπιαγωγού. Στο Μοντεσσοριανό και πράσινο πλαίσιο, ο/η εκπαιδευτικός λειτουργεί ως καθοδηγητής/παρατηρητής, διευκολύνοντας την αυτενέργεια του παιδιού και καταγράφοντας τις μαθησιακές του προτιμήσεις, δίχως άμεση παρέμβαση στη ροή της δραστηριότητας (Ozgen, 2023). Σε αντίθεση, στο παραδοσιακό πλαίσιο, ο/η νηπιαγωγός συχνά αναλαμβάνει ενεργά τον ρόλο της μετάδοσης της γνώσης, οργανώνοντας και ελέγχοντας τις δραστηριότητες της τάξης.

Δεύτερη βασική διαφορά εντοπίζεται στον χρόνο ολοκλήρωσης και στον χώρο διεξαγωγής των δραστηριοτήτων. Στο μοντεσσοριανό σύστημα και στην Πράσινη Κουλτούρα, τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να εμπλακούν σε μία δραστηριότητα μέχρι να νιώσουν προσωπική ικανοποίηση, χωρίς αυστηρά χρονικά όρια (Hachey, 2012). Η έμφαση στη μάθηση σε εξωτερικά, φυσικά περιβάλλοντα -όπως η αυλή ή ο σχολικός κήπος-λειτουργεί ενισχυτικά προς τη βιωματική κατανόηση και τη σύνδεση με τη φύση. Αντίθετα, στην παραδοσιακή εκπαίδευση, η μάθηση διεξάγεται κυρίως εντός της τάξης και εντός χρονικών πλαισίων που προσανατολίζονται στην ομαδοκεντρική διεκπεραίωση στόχων του Δ.Ε.Π.Π.Σ. (Marshall, 2017).

Η τρίτη διαφορά αφορά στην οργάνωση του μαθησιακού περιβάλλοντος. Το Μοντεσσοριανό περιβάλλον είναι οργανωμένο ώστε να υποστηρίζει την αυτενέργεια του παιδιού με υλικά που προάγουν την αισθητηριακή και νοητική του ανάπτυξη. Το παιδί επιλέγει ελεύθερα και δρα σε συνθήκες που προάγουν την αυτορρύθμιση, την εσωτερική πειθαρχία και τη συνεργατικότητα. Αντιθέτως, στην παραδοσιακή προσέγγιση, ο/η εκπαιδευτικός καθορίζει τις δραστηριότητες, τον χώρο και τον χρόνο, λειτουργώντας ως βασικός ρυθμιστής της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Blanchard & Buchanan, 2012).

Η εμπειρική και βιωματική προσέγγιση στη μάθηση, που χαρακτηρίζει την Πράσινη Κουλτούρα και τη Μοντεσσοριανή φιλοσοφία, προσφέρει ένα εναλλακτικό παιδαγωγικό μοντέλο, προσαρμοσμένο στις ανάγκες της σύγχρονης προσχολικής αγωγής. Τα φυσικά υλικά και οι υπαίθριοι χώροι αναδεικνύονται σε βασικούς πόρους για την οικοδόμηση ουσιαστικών μαθησιακών εμπειριών. Επιπλέον, η συμμετοχή των εκπαιδευτικών σε επιμορφωτικά περιβαλλοντικά προγράμματα αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την ενίσχυση της περιβαλλοντικής παιδαγωγικής στην πράξη (Mannion, Mattu, & Wilson, 2015).

Ο συγκριτικός αυτός διάλογος ενισχύει την ανάγκη για ευέλικτα και εναλλακτικά παιδαγωγικά πλαίσια που προάγουν την αυθεντική μάθηση, την οικολογική συνείδηση και τη βαθύτερη σύνδεση των παιδιών με το περιβάλλον.

5. Συλλογή δεδομένων

Η συλλογή δεδομένων της παρούσας έρευνας βασισμένης στη θεωρία της «ροής» πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια μίας σχολικής εβδομάδας, από τις 20 έως και τις 24 Νοεμβρίου 2023. Οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες έλαβαν χώρα τόσο εντός του σχολικού πλαισίου όσο και σε εξωτερικό φυσικό περιβάλλον, συγκεκριμένα στους πρόποδες του όρους Φιλήρημος, σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο υπαίθριας περιβαλλοντικής και καλλιτεχνικής μάθησης (eco art school), ο οποίος λειτουργεί ως παράρτημα ιδιωτικού νηπιαγωγείου στην περιοχή της Ιαλυσού στη Ρόδο. Το δείγμα της μελέτης αποτέλεσαν συνολικά 21 παιδιά προσχολικής ηλικίας, εκ των οποίων 12 ήταν κορίτσια και 9 αγόρια. Από αυτά, 15 ήταν προνήπια και 6 νήπια. Η σύνθεση του δείγματος επέτρεψε τη διερεύνηση των ποιοτικών

παραμέτρων της ροής μέσα από δραστηριότητες που εστίασαν στην περιβαλλοντική συνείδηση, την αισθητηριακή εμπλοκή και την αυθόρμητη αλληλεπίδραση με το φυσικό περιβάλλον.

6. Ανάλυση δεδομένων

Η ανάλυση των δεδομένων επικεντρώθηκε στην αξιολόγηση της επίτευξης των στόχων του σχεδίου δράσης, με βασικό δείκτη την εκδήλωση της κατάστασης «ροής» στα νήπια κατά τη διάρκεια των περιβαλλοντικά προσανατολισμένων δραστηριοτήτων. Η αξιολόγηση υλοποιήθηκε μέσω συνδυασμού ποιοτικών εργαλείων, τα οποία επέτρεψαν τη διερεύνηση τόσο της γνωστικής όσο και της συναισθηματικής εμπλοκής των παιδιών. Πιο συγκεκριμένα, αξιοποιήθηκε:

Ο *Ατομικός Φάκελος Μαθητή* (Portfolio), ως εργαλείο αυθεντικής αξιολόγησης που καταγράφει την ατομική μαθησιακή πορεία, τις εμπειρίες και τις συναισθηματικές ανταποκρίσεις των παιδιών στο εκπαιδευτικό περιβάλλον (Tsirika, Kakana, & Michalorouliou, 2017). Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, τα παιδιά κλήθηκαν να αποτυπώσουν τις εμπειρίες τους μέσω δημιουργικών τεχνικών, όπως η ζωγραφική και το κολλάζ, σε προσωπικά ημερολόγια. Το portfolio εμπλουτίστηκε με φωτογραφικό υλικό από τη συμμετοχή τους στις δραστηριότητες, προσφέροντας πολυτροπική τεκμηρίωση της εμπειρίας της «ροής». Το portfolio κάθε παιδιού εμπλουτίστηκε με δημιουργικές αποτυπώσεις των εμπειριών τους: ζωγραφικά έργα, κολλάζ, φωτογραφίες από τις δραστηριότητες, και σύντομες προφορικές αφηγήσεις (μέσω καταγραφής από τις νηπιαγωγούς). Η αποτύπωση αυτή παρείχε ένα πολυτροπικό υλικό μέσω του οποίου αξιολογήθηκε η ποιότητα της εμπλοκής, η συναισθηματική απήχηση των δράσεων και η έκταση της αυτόνομης μάθησης.

Η *Αυθεντική Αξιολόγηση*, η οποία προέκυψε μέσα από συνεργατικές και αναστοχαστικές διεργασίες με στοχευμένες συζητήσεις με τα παιδιά σχετικά με τις προκλήσεις που αντιμετώπισαν και τις στρατηγικές που ανέπτυξαν για να τις ξεπεράσουν. Η διαδικασία αυτή ενίσχυσε την εσωτερική παρακίνηση, την αυτορρύθμιση και την επίγνωση της μαθησιακής τους προόδου. Επιπλέον, εφαρμόστηκαν τεχνικές αυτοαξιολόγησης και ετεροαξιολόγησης, όπου τα παιδιά κλήθηκαν να εκφράσουν προσωπικές κρίσεις για τη δική τους απόδοση αλλά και για εκείνη των συμμαθητών/τριών τους, προωθώντας τη συνεργατική και αναστοχαστική αξιολόγηση (Χαραλάμπους & Γεωργιάς, 2020). Η ενασχόληση των παιδιών με τον φυσικό κόσμο δεν περιορίστηκε σε γνωστικά αποτελέσματα, αλλά επεκτάθηκε στην εμπειρική ενσυναίσθηση και τη συναισθηματική ικανοποίηση, στοιχεία που αποτελούν βασικούς δείκτες εμφάνισης κατάστασης «ροής» (Csikszentmihalyi, 1990).

7. Μεθοδολογία έρευνας

Η παρούσα μελέτη εντάσσεται στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας και αξιοποιεί τη μεθοδολογική προσέγγιση της θεωρίας της «ροής» (flow) του Mihaly Csikszentmihalyi (1996), ως εργαλείο διερεύνησης της συναισθηματικής και γνωστικής ευημερίας των παιδιών προσχολικής ηλικίας στο πλαίσιο περιβαλλοντικά προσανατολισμένων δραστηριοτήτων. Η έρευνα υλοποιήθηκε στο παιδαγωγικό περιβάλλον της Πράσινης Κουλτούρας, σε συνέργεια με τις αρχές της Μοντεσσोरιανής φιλοσοφίας.

Η παρατήρηση αποτέλεσε τον βασικό μεθοδολογικό πυλώνα της διαδικασίας συλλογής δεδομένων, ενώ οι ερευνήτριες ενσωματώθηκαν με διεισδυτικό τρόπο στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων, εφαρμόζοντας τη στρατηγική της συμμετοχικής παρατήρησης (Mason,

2011). Η ροή των δεδομένων εξελίχθηκε οργανικά, μέσω συνεχούς συλλογής, αναστοχαστικής ανάλυσης και διαρκούς επαναδιατύπωσης των ερευνητικών ερωτημάτων, σύμφωνα με τις αρχές της ευέλικτης ποιοτικής μεθοδολογίας (Schratz, 1997; Altrichter et al., 2001).

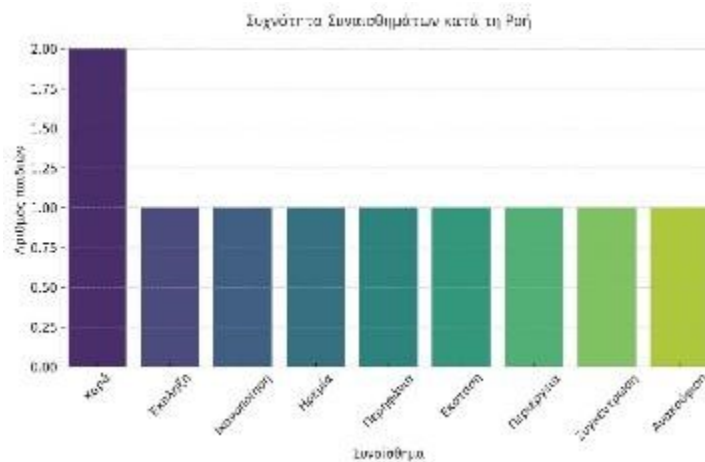
Οι δραστηριότητες σχεδιάστηκαν με βάση τις αρχές της Εκπαίδευσης για την Αειφορία, στο θεματικό πλαίσιο «Παιδί, Εαυτός και Κοινωνία» του Δ.Ε.Π.Π.Σ. (Ι.Ε.Π., 2021), και οργανώθηκαν γύρω από τέσσερις βασικούς άξονες:

- *Ατομική εμπειρία ροής*, όπως αυτή εκδηλώνεται με διαφορετική ένταση και χρονική στιγμή σε κάθε παιδί, ανάλογα με την προσωπικότητα, την ικανότητα συγκέντρωσης και τα εσωτερικά του κίνητρα.
- *Διαμόρφωση παιδαγωγικού πλαισίου* από τις ερευνήτριες, ώστε να ενισχύεται η ισορροπία μεταξύ συγκέντρωσης και αίσθησης ελέγχου.
- *Καταγραφή και αξιολόγηση αυθεντικών εμπειριών*, με χρήση πορτφόλιο, φωτογραφικού υλικού, πινάκων συναισθημάτων και επιτευγμάτων.
- *Καλλιέργεια δεξιοτήτων*, με επίκεντρο την αναγνώριση και ενίσχυση των προτιμήσεων και των αναγκών των παιδιών.

8. Παρατηρησιακά εργαλεία και καταγραφή ροής

Μία από τις ερευνήτριες κατέγραψε, μέσω ειδικά διαμορφωμένων πινάκων (παραδειγματικά βλ. Πίνακα 1, Πίνακα 2), τη στιγμή εμφάνισης της ροής για κάθε παιδί και κάθε δραστηριότητα, τεκμηριώνοντας το σημείο κορύφωσης της εμπλοκής, της δημιουργικότητας και της συναισθηματικής ευεξίας.

Πίνακας 1. Συχνότητα συναισθημάτων κατά τη ροή (Δραστηριότητα 1)

Πίνακας 2. Επίτευξη στόχων κατά τη ροή (Δραστηριότητα 1)

9. Ενδεικτικές δραστηριότητες

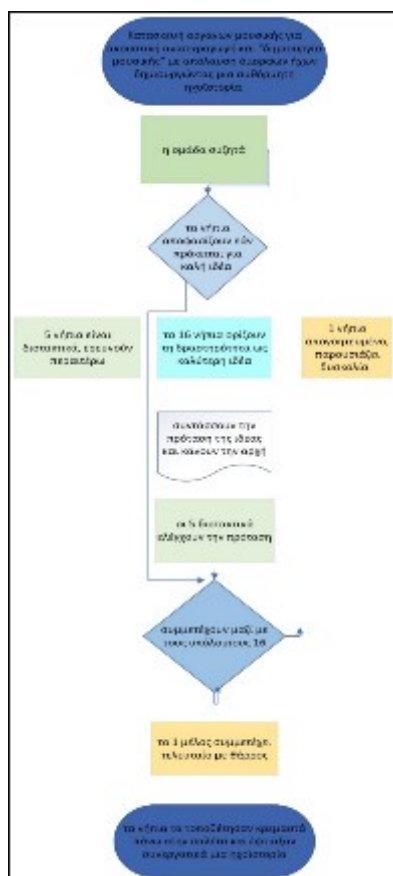
Δραστηριότητα 1: Μουσική με φυσικά υλικά: Τα παιδιά χρησιμοποίησαν φυσικά και ανακυκλώσιμα υλικά για τη δημιουργία μουσικών οργάνων. Η διαδικασία περιελάμβανε την ελεύθερη εξερεύνηση ήχων και κινήσεων, την παρατήρηση της υφής και της αντήχησης των υλικών, και την απόπειρα μουσικής έκφρασης. Οι ερευνήτριες κατέγραψαν τη συμμετοχή, τις αντιδράσεις και την αλληλεπίδραση των παιδιών, σημειώνοντας την ένταση της ροής που εκδηλωνόταν κατά την ολοκλήρωση της δημιουργίας.

Δραστηριότητα 2: Πίνακας συναισθημάτων με φυσικά υλικά: Σε ομάδες 3-4 παιδιών, οι μαθητές/τριες συνέλεξαν υλικά από το περιβάλλον με στόχο τη δημιουργία ενός πίνακα προσωπογραφίας που αντιστοιχούσε σε ένα συναίσθημα (χαρά, λύπη, φόβος, έκπληξη). Η δραστηριότητα σχεδιάστηκε στο πλαίσιο της ενότητας «Παιδί, Εαυτός και Κοινωνία-Συναισθηματική και Κοινωνική Ανάπτυξη». Οι ερευνήτριες κατέγραψαν τις επιλογές υλικών, τις εκφράσεις και τις λεκτικές αφηγήσεις των παιδιών, τεκμηριώνοντας την αισθητηριακή και συναισθηματική τους σύνδεση με το περιβάλλον.

Η παράλληλη παρατήρηση των ερευνητριών συνέβαλε στην εγκυρότητα των δεδομένων, επιτρέποντας τη διασταύρωση των ευρημάτων και την ανάδειξη βαθύτερων πτυχών της εκπαιδευτικής εμπειρίας (Hopkins, 1985; MacBeath et al., 2005). Επιπλέον, η χρήση αυθεντικής αξιολόγησης και οι τεχνικές αυτοαξιολόγησης-ετεροαξιολόγησης προώθησαν τον αναστοχασμό και τη συνεργατική μάθηση, θεμελιώνοντας παιδοκεντρικές, οικολογικά προσανατολισμένες παιδαγωγικές πρακτικές.

Σύμφωνα με την καταγραφή των συναισθημάτων και των επιτεύξεων συνολικά κατά τη διάρκεια της πρώτης δραστηριότητας, προκύπτει το «ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΡΟΗΣ», το οποίο εφαρμόζεται σε κάθε δραστηριότητα που ακολουθεί (βλ. Σχήμα 2).

Σχήμα 2. Διάγραμμα Ροής

10. Συμπεράσματα

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας καταδεικνύουν ότι η εμπειρία της «ροής» (flow) εκδηλώνεται με διαφορετική ένταση και χρονισμό σε κάθε παιδί, γεγονός που συνδέεται με παράγοντες όπως η ατομική προσωπικότητα, η ικανότητα συγκέντρωσης, ο τρόπος επεξεργασίας των πληροφοριών και το είδος των κινήτρων που παρέχονται. Το γεγονός ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας βρίσκονται σε αναπτυξιακή φάση διαμόρφωσης δεξιοτήτων καθιστά την παρατήρηση αυτών των παραμέτρων ιδιαίτερα σημαντική.

Σημαντικό εύρημα αποτέλεσε το ότι η πλειοψηφία των παιδιών ανταποκρίθηκε θετικά χωρίς να απαιτείται έντονη παρέμβαση ή ενθάρρυνση από την παιδαγωγό. Σε περιβάλλοντα όπου η συγκέντρωση εναρμονιζόταν με την αίσθηση του ελέγχου και η χρονική πίεση απουσίαζε, τα νήπια παρουσίαζαν έντονη εμπλοκή στη δραστηριότητα, βιώνοντας συναισθήματα πληρότητας, χαράς και βαθιάς απόλαυσης-στοιχεία που συνιστούν την ουσία της κατάστασης «ροής» (Csikszentmihalyi, 1990). Η καταγραφή και ανάλυση των συναισθημάτων κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων συνέβαλε στην προσαρμογή του παιδαγωγικού σχεδιασμού, καθώς ανέδειξε με σαφήνεια τις ατομικές προτιμήσεις, τις ανάγκες και τα ερεθίσματα που προκαλούν ενθουσιασμό, ενδιαφέρον και ικανοποίηση στα παιδιά. Οι αυθεντικές εμπειρίες μάθησης ενίσχυσαν ουσιαστικά την ανάπτυξη των δεξιοτήτων των νηπίων, τόσο σε ατομικό όσο και σε συνεργατικό επίπεδο.

Η συνεχής παρακολούθηση της ευημερίας και της πορείας των παιδιών προσέφερε πολύτιμα δεδομένα για την (ανα)διαμόρφωση του μαθησιακού περιβάλλοντος προς όφελος της παιδικής εμπειρίας και ανάπτυξης. Οι ερευνητικοί στόχοι που αφορούσαν τη διαχείριση

συναισθημάτων, την ενίσχυση της αυτοδιάθεσης και της διαπροσωπικής επικοινωνίας φάνηκε να επιτυγχάνονται με θετικό πρόσημο.

Καταληκτικά, η θεωρία και η μεθοδολογία της ροής αποδεικνύεται ιδιαίτερα γόνιμη ως ερευνητικό και παιδαγωγικό εργαλείο για:

- Την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των εκπαιδευτικών πρακτικών στο προσχολικό περιβάλλον.
- Την ποιοτική αξιολόγηση της εκπαιδευτικής εμπειρίας.
- Τη συνεχή βελτίωση του παιδαγωγικού σχεδιασμού.
- Την προαγωγή της ευημερίας και της ευτυχίας των παιδιών.
- Την ενίσχυση της θετικής και ουσιαστικής παιδικής εμπειρίας σε σχέση με το περιβάλλον.

Η παρούσα μελέτη προσφέρει μια σημαντική συμβολή στη σύγχρονη παιδαγωγική σκέψη, ειδικά στον τομέα της προσχολικής αγωγής, καθώς εστιάζει σε ζητήματα που υπερβαίνουν τη συμβατική αξιολόγηση της μάθησης και αγγίζουν βαθύτερες διαστάσεις της παιδικής ευημερίας και της βιωματικής εμπλοκής. Η χρήση της θεωρίας της «ροής» του Csikszentmihalyi ως βασικό μεθοδολογικό και θεωρητικό εργαλείο επιτρέπει την ανάλυση της εκπαιδευτικής εμπειρίας από τη σκοπιά της υποκειμενικής εμπειρίας του παιδιού, καθιστώντας την έρευνα ιδιαίτερα πρωτότυπη και συμβατή με παιδοκεντρικές φιλοσοφίες όπως αυτή της Μοντεσσόρι. Η διαπίστωση ότι τα παιδιά εμφάνισαν έντονα χαρακτηριστικά ροής σε περιβάλλοντα απαλλαγμένα από εξωτερική χρονική πίεση, επιβεβαιώνει τη σημασία της εσωτερικής παρακίνησης και της αυτενέργειας για τη δημιουργία ουσιαστικών μαθησιακών εμπειριών. Τα συναισθήματα χαράς, πληρότητας, συγκέντρωσης και δημιουργικότητας που αποτυπώθηκαν στα portfolios και στους πίνακες παρατήρησης αναδεικνύουν τη λειτουργικότητα του περιβάλλοντος ως συνδιαμορφωτικού παράγοντα της μάθησης — ένα σημείο που απαντά άμεσα στις αρχές της μοντεσσοριανής αγωγής αλλά και στις εκπαιδευτικές αρχές της Πράσινης Κουλτούρας (Harris & Crane, 2002; Tilbury, 2011). Η επιλογή να ενσωματωθεί η αυθεντική αξιολόγηση, η αυτοαξιολόγηση και η ετεροαξιολόγηση στη διαδικασία, αποδίδει στην έρευνα επιπλέον μεθοδολογικό κύρος, καθιστώντας την όχι απλώς μία εθνογραφική καταγραφή αλλά μία ουσιαστική εφαρμογή διαμορφωτικής αξιολόγησης με άξονα την ανάπτυξη δεξιοτήτων αναστοχασμού και ενσυναίσθησης από μικρή ηλικία (Χαραλάμπους & Γεωργάς, 2020).

Επιπλέον, τα συμπεράσματα ενισχύουν τη θέση ότι η προσχολική εκπαίδευση οφείλει να αναπτύσσεται σε συνθήκες που υποστηρίζουν τη συναισθηματική ασφάλεια, την αισθητηριακή επαφή με το περιβάλλον και τη δημιουργική αυτοέκφραση των παιδιών. Τα ευρήματα αποκτούν βαρύτητα όχι μόνο εντός του πλαισίου της πράσινης αγωγής και της βιωματικής μάθησης, αλλά και ως συμβολή στην τρέχουσα διεθνή συζήτηση για την εκπαίδευση ευημερίας (well-being education) και την ανάγκη για εκπαιδευτικά περιβάλλοντα υψηλής συναισθηματικής ποιότητας. Τέλος, η θεωρία της ροής, όπως αξιοποιείται εδώ, αναβαθμίζεται από ένα ψυχολογικό εργαλείο αξιολόγησης εμπλοκής, σε ένα παιδαγωγικό εργαλείο επανασχεδιασμού της μάθησης με άξονα την ευτυχία, την ενεργό συμμετοχή και την περιβαλλοντική συνείδηση. Αυτό το γεγονός καθιστά την έρευνα όχι μόνο καινοτόμο ως προς το αντικείμενο, αλλά και μετασχηματιστική ως προς την πρακτική της εφαρμογή στη νηπιαγωγική πράξη.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Altrichter, H., Feldman, A., Posch, P., & Somekh, B. (2001). *Teachers investigate their work: An introduction to the methods of action research*. London: Routledge.
- Argyriou, L. (2016). Green culture in early childhood education. *Journal of Sustainability Education, 10*(2), 45–60.
- Blair, D. (2009). The child in the garden: An evaluative review of the benefits of school gardening. *The Journal of Environmental Education, 40*(2), 15–38. Retrieved from <https://doi.org/10.3200/JOEE.40.2.15-38>
- Blanchard, M., & Buchanan, J. (2012). Environmental education in the early years. *Australasian Journal of Early Childhood, 37*(3), 127–134.
- Carson, R. (2002). *The sense of wonder*. Harper & Row.
- Costanza, R. (1998). What is ecological economics? *Ecological Economics, 1*(1), 1–7.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience*. Harper & Row.
- Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*. HarperCollins.
- Hachey, A. (2012). The early childhood environmental education rating scale. *International Journal of Early Childhood Environmental Education, 1*(1), 1–8.
- Hanscom, A. (2016). *Balanced and barefoot: How unrestricted outdoor play makes for strong, confident, and capable children*. New Harbinger Publications.
- Harris, L. C., & Crane, A. (2002). The greening of organizational culture: Management views on the depth, degree and diffusion of change. *Journal of Organizational Change Management, 15*(3), 214–234.
- Hopkins, D. (1985). *A teacher's guide to classroom research*. Open University Press.
- Klein, N. A. (2014). Green culture and early education. *Early Childhood Research & Practice, 16*(1), 1–8.
- Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2002). Mind the gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research, 8*(3), 239–260.
- MacBeath, J., Demetriou, H., Rudduck, J., & Myers, K. (2005). *Consulting pupils: A toolkit for teachers*. Pearson Education.
- Mannion, G., Mattu, L., & Wilson, M. (2015). Teaching children about place through play in natural settings. *International Journal of Play, 4*(2), 189–205.
- Marshall, C. (2017). Montessori education: A review of the evidence base. *NPJ Science of Learning, 2*(11), 1–9.
- Mason, J. (2011). *Qualitative researching* (2nd ed.). London: Sage Publications.
- Montessori, M. (1980). *The absorbent mind*. Henry Holt & Co.
- Ozgen, K. (2023). Teacher as observer: Constructing learning environments in alternative education. *Journal of Educational Research and Practice, 13*(2), 87–104.
- Plumwood, V. (2003). *Environmental culture: The ecological crisis of reason*. London: Routledge.
- Roseann, M., Rachel, K., & Arbesm, A. (2018). Sensory integration and early childhood: Bridging developmental neuroscience and education. *Early Child Development and Care, 188*(4), 496–507.
- Sabrekov, A. (2020). Ecological thinking in education for sustainability. *Journal of Environmental Education, 51*(4), 295–310.
- Schatz, M. (1997). *Qualitative voices in educational research*. Falmer Press.

- Tilbury, D. (2011). *Education for Sustainable Development: An expert review of processes and learning*. UNESCO.
- Tsirika, E., Kakana, D. M., & Michalopoulou, A. (2017). Portfolio as an authentic assessment tool in preschool education. *Journal of Education and Practice*, 8(8), 1–8.
- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. (2021). *Πλαίσιο Σχεδιασμού Προγραμμάτων Σπουδών: Προσχολική Εκπαίδευση (Δ.Ε.Π.Π.Σ.)*. Αθήνα: Ι.Ε.Π.
- Καλαβάσης, Φ. (2016). Ο παιδαγωγικός αναστοχασμός και η αειφορία στο σχολείο. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 184, 15–24.
- Ξανθάκου, Ε. (2012). Αισθητηριακή προσέγγιση και φύση στην προσχολική εκπαίδευση. *Νέα Παιδεία*, 143, 57–63.
- Ξανθάκου, Ε., Αναγνωστοπούλου, Τ., Καλογήρου, Ε., & Πάτσιου, Α. (2011). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Προσχολική Ηλικία*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Παπαβασιλείου, Χ. (2011). Περιβαλλοντική κουλτούρα και σχολείο: Έννοιες, εφαρμογές, προοπτικές. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 52, 67–79.
- Παπαβασιλείου, Χ. (2023). Αειφορία και παιδαγωγική της φύσης. Στο Γ. Τσίτσικας & Ε. Φλογαΐτη (Επιμ.), *Αειφόρα σχολεία: Παιδαγωγικές και πολιτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Gutenberg, 51–72.
- Παπαναστασίου, Α. (2019). Οι εναλλακτικές παιδαγωγικές προσεγγίσεις στην Ελλάδα. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 205, 38–49.
- Τρικαλίτη, Ε. (2016). Ενεργός συμμετοχή και πιστοποίηση περιβαλλοντικών δράσεων. *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, 22, 48–53.
- Χαραλάμπους, Χ., & Γεωργιάς, Δ. (2020). Η αξιολόγηση στην προσχολική αγωγή: Αυτοαξιολόγηση και ετεροαξιολόγηση. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 58, 90–105.

